

Głuszkowski M., 2016, *Wykorzystanie słowników gwarowych w badaniach idiolektów*, w: Dorota K. Rembiszewska (red.), *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, Łomża: ŁTN im. Wagów, s. 18-28.

Michał Głuszkowski

Katedra Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Toruń, micglu@umk.pl

Wykorzystanie słowników gwarowych w badaniach idiolektów¹

Słowa kluczowe: idiolekty, słowniki gwarowe, słowniki amatorskie, gwary polskie i rosyjskie, mikrosocjolingwistyka, biografia językowa

Key words: idiolects, dialectal dictionaries, amateur dictionaries, Polish and Russian dialects, microsociolinguistics, language biography

Ferdynand de Saussure w badaniach lingwistycznych postulował skupienia na języku rozumianym jako system, ponadjednostkowa struktura, czyli *langue*, natomiast mowa indywidualna – *parole*, została określona w *Kursie językoznawstwa ogólnego* jako płynna i niepoddająca się obiektywnemu opisowi (por. de Saussure 1961: 25). Założenia te stały w sprzeczności ze stanowiskiem młodogramtyków, dla których podstawowym przedmiotem badań był język jednostki, z czym zgadzał się Jan Baudouin de Courtenay (Иванцова 2002: 6). Jednak to słowa F. de Saussure’a, który uważał, że „tylko ten system znaków, który stał się faktem społecznym, *rzeczywiście* zasługuje na miano systemu znaków” i „daremny jest chcieć go oceniać w oderwaniu od tego, co płynie dlań z jego społecznego charakteru” (de Saussure 2004: 266–267), zostały w światowej lingwistyce potraktowane nieomal jako dogmat i ustaliły podstawowy kierunek jej rozwoju na długie dziesięciolecia. Wiliam Labov stwierdzał wprost, że język nie należy do jednostki, lecz jest własnością wspólnoty, w związku z czym zachowania językowe zbiorowości powinny być obiektem każdego opisu języka (Barlow 2013: 1–2). Badania języka jednostki znalazły się na marginesie głównego nurtu, a samo pojęcie idiolektu było poddawane ostrej krytyce. Roman Jakobson nazwał idiolekt „fikcją”, a Roland Barthes – „iluzją” (Barlow 2013: 1). Celem niniejszego artykułu

---

¹ Artykuł został napisany w ramach realizacji projektu „Dokumentacja gwary staroobrzedowców w północno-wschodniej Polsce - internetowa baza danych”, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS2/00505.

nie jest jednak odwracanie porządku rzeczy poprzez zastępowanie badań języka ogółu analizą jednostkowych zachowań językowych, a jedynie ukazanie badań idiolektów jako cennego uzupełnienia charakterystyki języka określonej społeczności.

Choć to język – system używany przez zbiorowość (*langue*) jest podstawowym przedmiotem badań językoznawców, język jednostki również skupił uwagę wielu uczonych, czego efektem jest szereg definicji idiolektu. Ze względu na społeczny wymiar zachowań językowych, problem języka na poziomie jednostki i grupy nurtuje nie tylko językoznawców, ale i socjologów, m.in. Andrzeja Piotrowskiego i Marka Ziółkowskiego, którzy badali miejsce języka w strukturze społecznej. W monografii *Socjologia języka* oparli się na definicjach idiolektu Andre Martineta, który określał go jako „język mówiony przez jednostkę”, a także za Urielem Weinreichem i Charlesem Hockettem, którzy dodatkowo zwrócili uwagę na aspekt czasowy „zespół nawyków mownych jednostki w danym czasie” (Weinreich 1968: 306; Piotrowski, Ziółkowski 1976: 178). A. Piotrowski i M. Ziółkowski uściślili pojęcie idiolektu, nawiązując do Michaela A.K. Hallidaya i Johna Gumperza: „osobnik mówiący dysponuje ciągłą skalą rejestrów, którymi może posługiwać się w zależności od sytuacji społecznej” (Piotrowski, Ziółkowski 1976: 187). Selekcja wzorów interakcji, a także sam idiolekt jest przypisany do roli społecznej – strukturalnie narzucanych nakazów w stosunku do jednostki, które są przez nią uświadamiane i zinternalizowane (por. Szmatka 2007: 141).

Społeczny aspekt idiolektu uwzględnił w swojej definicji m.in. Norbert Dittmar, pisząc o „języku jednostki, który ze względu na przyswojone przez nią zwyczaje i cechy stylistyczne, odróżnia się od języka innych osób”² (cyt. za Barlow 2013: 1). N. Dittmar odniósł się także do diachronicznego wymiaru badań idiolektów, zauważając, że w różnych okresach życia jednostka może posługiwać się różnymi środkami językowymi lub używać ich w innym natężeniu (por. Barlow 2013: 1). W omawianych w niniejszym tekście badaniach języka wybranych informatorów – nosicieli dialektów polskich lub rosyjskich – zgodnie z przytaczanymi powyżej definicjami „idiolekt” jest rozumiany nie tylko jako jednostkowe zachowania językowe w konkretnych aktach komunikacji i sytuacjach społecznych, ale również jako nawyki względnie trwałe, powtarzalne i regularne, uzależnione od roli i miejsca w strukturze społecznej (Głuszkowski 2011: 49–50).

Perspektywa idiolektalna nabiera znaczenia, kiedy obiektem analizy są zachowania językowe jednostki lub grupy, która posługuje się więcej niż jednym kodem. W tego typu badaniach, inaczej niż w językoznawstwie ogólnym, badania języka jednostki prowadzone są

---

² Tłum. własne.

stosunkowo często. Zastosowanie ujęcia jednostkowego jest uzasadnione m.in. w społecznościach o dużym stopniu zróżnicowania językowego, w których nie da się wyodrębnić jednego znormatyzowanego wariantu, używanego przez wszystkich jej członków lub ich większość. We wszelkiego rodzaju „warunkach nietypowych”, do których należą sytuacje kontaktu językowego pomiędzy genetycznie różnymi systemami lub pomiędzy podsystemami jednego języka w układzie: język literacki-gwara, nie istnieje jeden wspólny dla wszystkich członków zbiorowości schemat zachowań językowych, co wzmacnia potrzebę zastosowania perspektywy idiolektalnej (por. Oskar 2000; Adomavičiute-Čekmonene 2003; Głuszkowski 2011: 51-52; Сидоркевич 2012: 199).

Osoba posługująca się dwoma językami w różnych sytuacjach komunikacyjnych dokonuje interpretacji swojej roli społecznej, dokonując doboru odpowiednich środków językowych. Obecność dwóch lub więcej kodów w idiolektach osób żyjących w warunkach dwujęzyczności stwarza znacznie większy potencjał do powstawania skomplikowanych zależności niż w wypadku osób i grup jednojęzycznych (Głuszkowski 2013: 111). Opis sytuacji językowej grupy dwujęzycznej i innych „nietypowych” społeczności można opracować na podstawie szeregu charakterystyk indywidualnych przy wykorzystaniu narzędzia teoretycznego, jakim jest idiolekt – według M.A.K. Hallidaya – najmniejsza jednostka w badaniach języka, odrębna i swoista dla każdego użytkownika danego systemu (por. Halliday 1968: 156; Głuszkowski 2011: 52). Obiektem badań prowadzonych w ujęciu idiolektalnym są też jednostki wyróżniające się pod względem językowym na tle społeczności, w której żyją, np. literaci, poligłoci, uczeni (zob. m.in. Борисова 2006; Кусаинова 2009; Жумагулова 2015).

Analiza idiolektów jest bardzo przydatna w badaniach dialektologicznych. Gwary mają własne, inne niż w języku ogólnonarodowym i innych gwarach, cechy fonetyczne, morfologiczne, składniowe oraz leksykalne, ograniczony zasięg terytorialny, występują przede wszystkim na terenach wiejskich i są przekazywane między pokoleniami (EGW 2005: 215; Polański 2003: 232). Charakteryzują się dużym stopniem wariantywności, zarówno w skali całej społeczności – pomiędzy idiolektami, jak i wymiarze indywidualnym – w ramach jednego idiolektu (Нефедова 2002: 254-255; Глушковски 2010a). W dalszej części artykułu ukazane zostaną przykłady wykorzystania słowników gwarowych różnego typu w badaniach języka jednostki: a) słowników gwarowych powstałych jako opracowania naukowe, b) amatorskich słowników gwarowych, c) słowników tworzonych dla danego idiolektu (na podstawie materiału językowego pozyskanego od jednego informatora).

Przykładem wykorzystania słowników pierwszego typu w badaniach języka jednostki są prowadzone przez autora niniejszego artykułu badania idiolektów przedstawicieli społeczności staroobrzędowców mieszkających w północno-wschodniej Polsce. Potomkowie rosyjskich uchodźców religijnych z XVII w., którzy nie zaakceptowali reform w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, są społecznością dwujęzyczną. Posługują się językiem polskim i rosyjską gwarą z regionu Pskowa, Nowogrodu i Wielkich Łuk, która ze względu na liczne i silne wpływy polskie w zakresie leksyki, fonetyki i składni, a w mniejszym stopniu także morfologii, w istotny sposób różni się zarówno od rosyjskiego języka literackiego, jak i gwar na terenie Rosji. Badania zasobów leksykalnych tej gwary pod kątem występowania polskich zapożyczeń i kalk, czy to w skali całej społeczności starowierców, czy też poszczególnych idiolektów, wymaga ustalenia punktu odniesienia, czyli stanu wyjściowego, w stosunku do którego będziemy mogli stwierdzić zachodzące zmiany i ich skalę. Współczesne słowniki literackiego języka rosyjskiego oraz słowniki dwujęzyczne polsko-rosyjskie są w tej sytuacji zupełnie nieprzydatne, ponieważ przedmiotem badań jest w tym wypadku gwara, w dodatku funkcjonująca w warunkach wyspowych, w oderwaniu od rosyjskiego kontynentu językowego. W związku z tym, a także dlatego, że nie istnieją słowniki gwary środkowowielkoruskiej z okresu sprzed migracji staroobrzędowców na terytorium Rzeczypospolitej, weryfikacji poszczególnych leksemów występujących w aktualnie rejestrowanych wypowiedziach naszych informatorów pod kątem ich rosyjskości możemy dokonywać w oparciu o współczesne rosyjskie słowniki gwarowe z obszaru północno-zachodniego – przede wszystkim *Псковский областной словарь с историческими данными* (POS). Wykorzystując to opracowanie, należy jednak mieć na uwadze, że język staroobrzędowców w Polsce rozwijał się w innych warunkach niż gwary pskowskie na terenie Rosji, dlatego nie może być jedynym punktem odniesienia dla badań o charakterze diachronicznym. Podobne zastrzeżenia odnoszą się do innego rosyjskiego słownika gwarowego – *Словарь русских народных говоров* (SRNG). Do zakończenia I wojny światowej i odzyskania niepodległości przez Polskę staroobrzędowcy byli w większości jednojęzyczni, a obowiązek szkolny i wspólna nauka w polskojęzycznej szkole z polskimi dziećmi jedynie w niewielkim stopniu wpłynęły na ewolucję rosyjskiej gwary (Гжибовский, Глушковский 2008: 204–205). Poważne zmiany społeczne oraz językowe zaczęły się dopiero wraz ze stopniowym zanikiem samoizolacji starowierców po II wojnie światowej i dlatego *Słownik gwary starowierców mieszkających w Polsce* Irydy Grek-Pabisowej i Ireny Maryniakowej (SGS) opracowany na podstawie materiału językowego zgromadzonego w latach 50. i 60. XX w. stanowi najlepszy punkt odniesienia dla badań procesów zachodzących

w interesującym nas dialekcie. *Słownik gwary starowierców...* zawiera zarówno rdzenną leksykę gwarową, pochodzącą jeszcze sprzed migracji, jak również najstarsze zapożyczenia, zasymilowane do systemu leksykalnego rosyjskiej gwary. Przedmiotem szczegółowej analizy prowadzonej w oparciu o wspomniane słowniki były idiolekty dwóch przedstawicieli starszego pokolenia, z których jeden (M1933³) pochodzi z ośrodka augustowskiego i prawie całe swoje życie spędził wśród innych staroobrzędowców, we względnie jednorodnym środowisku wiejskim, w związku z czym jego codziennym narzędziem komunikacji jest rosyjska gwara (zob. Głuszkowski 2010), natomiast drugi (M1925) reprezentuje ośrodek suwalsko-sejneński i od wielu lat żyje w otoczeniu polskojęzycznym, a w rosyjskiej gwarze rozmawia sporadycznie, podczas spotkań rodzinnych (zob. Глушковски 2010b). Idiolekty obydwu informatorów zostały zbadane pod kątem dystrybucji obydwu kodów w zależności od sfery tematycznej i sytuacji komunikacyjnej w różnych okresach życia, zachowanych cech gwarowych na różnych poziomach języka oraz wpływów polszczyzny, m.in. w zakresie leksyki, przy wykorzystaniu nie tylko wspomnianych pozycji słownikowych (SGS, SRNG, POS), ale również opracowań na temat języka starowierców (zob. m.in. Grek-Pabisowa 1968; Maryniakowa 1967; Zielińska 1996). Obecność w badanym idiolekcie słownictwa niewystępującego w rosyjskim języku literackim, lecz rejestrowanego w słowniku gwar rosyjskich oraz słowniku gwary staroobrzędowców w Polsce, pozwala zaklasyfikować dany leksem jako rdzenny gwarowy, np. słowa *xv'oryj* 'chory', *zb bżyja* 'zboża' (SRGL, SGS). Dzięki wykorzystaniu słownika gwar rosyjskich możemy z dużą dozą prawdopodobieństwa wykluczyć zapożyczenie i późniejszą adaptację tych leksemów z języka polskiego. Natomiast jeśli słowo nie było rejestrowane ani w słowniku pskowskim (POS), ani w ogólnorosyjskim dialektalnym (SRNG), a występuje w słowniku gwary starowierców (SGS), należy potraktować je jako starsze zapożyczenie, istniejące w badanym przez nas języku od co najmniej kilkudziesięciu lat, np. *škl'anaka* 'szklanka' (SGS). Słowa nierejestrowane zarówno w słownikach rosyjskich, jak i w SGS, które wystąpiły w wypowiedziach naszych informatorów to z kolei zapożyczenia, np. *kətox'etka* 'katechetka', *p'ilnav'ac* 'pilnować' oraz kalki, np. *v'yzv'iščë* od pol. 'wyzwisko', *dəkud'a* od pol. 'dokąd'.

Wykorzystanie słowników gwarowych w opisanych powyżej analizach prowadzonych z perspektywy idiolektalnej, a także w badaniach języka staroobrzędowców w Polsce jako systemu, ma kluczowe znaczenie. Nie tylko gwara starowierców w Polsce była badana w ten sposób, podobne analizy języka osób dwujęzycznych prowadzili także językoznawcy w

³ Symbol informatora oznacza jego płeć i rok urodzenia.

Estonii i w Rosji. Oksana Palikowa i Janeli Nylvand dokonały analizy idiolektu jednego ze staroobrzędowców mieszkających nad jez. Czudzkim (Pejpus). Jest to dwujęzyczna społeczność, posługująca się rosyjską gwarą oraz językiem estońskim. Mimo istotnych różnic strukturalnych obydwu kodów wchodzących w skład analizowanego idiolektu, estońskie badaczki stwierdziły, że na poziomie struktury głębokiej tworzą one jeden system (Паликова, Ныльванд 2011). Przedmiotem badań rosyjskiej lingwistki Olgi Rownowej jest język staroobrzędowca z Ameryki Południowej, analizowany nie tylko na podstawie wywiadów, ale także tekstów pisanych⁴. O. Rownowa dogłębnie zbadała pochodzący od informatora materiał językowy, m.in. weryfikując pochodzenie wybranej leksyki przy wykorzystaniu słowników gwarowych i historycznych (Ровнова 2013; 2014)⁵.

Drugi z opisywanych modeli wykorzystania słowników gwarowych w badaniach idiolektów opiera się na leksykografii amatorskiej. Interesującym przykładem takiego opracowania jest *Słownik gwary Kujaw wschodnich, wyrazów dawniej używanych, porzekadeł i powiedzonek* (Łukaszewicz 2014). Autor słownika, Antoni B. Łukaszewicz jest szczególnym nosicielem gwary kujawskiej, którą posługuje się od urodzenia. Jako twórca ludowy – poeta i gawędziarz, autor cyklicznych audycji w lokalnej stacji radiowej, jest on czynnym użytkownikiem gwary i ze względu na swoją działalność włada nią w szerszym zakresie niż wielu innych mieszkańców Kujaw, a jego idiolekt przedstawia szczególnie interesujący obiekt badań językoznawczych i socjolingwistycznych. Opracowany przez A. Łukaszewicza słownik zawiera leksykę pozyskaną od najstarszych mieszkańców regionu, ale i on sam pełnił funkcję dostarczyciela materiału językowego (Łukaszewicz 2014: 9). Słownik ma charakter tematyczny. Zgromadzone słownictwo w ramach poszczególnych działów zostało przedstawione w porządku alfabetycznym i zapisane bez zastosowania znaków transkrypcyjnych, ale z uwzględnieniem najważniejszych cech fonetycznych gwary kujawskiej, odróżniających ją od polszczyzny literackiej, np. przejście grup kt > xt *dochtór, chto*; protetyczne /w/ *loganiać, łonegdej*; udźwięcznienia spółgłoskowe *jag*; zanik nosówek *krzunta sie* i in. Taki system zapisu jest związany z przeznaczeniem publikacji przede wszystkim dla odbiorców nienaukowych, jednak konsekwencja w sposobie prezentacji cech gwarowych⁶ ułatwia wykorzystanie słownika także przez językoznawców. Przydatność amatorskich opracowań w analizie idiolektów nie oznacza jednak możliwości potraktowania

⁴ Monumentalny pamiętnik informatora był nie tylko przedmiotem badań lingwistycznych, ale po opracowaniu redakcyjnym i opatrzeniu komentarzem ukazał się w postaci kilkusetstronicowej książki (zob. Зайцев 2015).

⁵ Podobne analizy idiolektów, w których istotną rolę odgrywają różnego rodzaju gwary, prowadzone są również wśród przedstawicieli innych społeczności, np. mniejszości polskiej na Łotwie (zob. Kuņicka 2014: 134–136).

⁶ Ten sam system zapisu kujawskiej gwary A. Łukaszewicz stosuje także w innych swoich publikacjach (zob. m.in. Łukaszewicz 2012).

ich na równi z profesjonalnymi słownikami. Wyróżnione w *Słowniku gwary Kujaw...* kategorie tematyczne oraz różnego rodzaju połączenia wyrazowe, fragmenty wypowiedzi, porzekadła i luźne zwroty sprawiają, że publikacja jest bardzo różnorodna i może być wykorzystywana raczej jako materiał źródłowy.

Ponieważ jednoznaczny podział kategorii tematycznych i ściśle uporządkowanie zgromadzonej leksyki nie są głównym celem leksykografów-amatorów, w celu zapewnienia naukowej precyzji dialektolodzy niejednokrotnie decydują się na stworzenie własnego słownika dla danego informatora np. takim opracowaniem jest *Экспрессивный словарь диалектной личности* (Нефедова 2001). Ze względu na swój szeroki zakres szczególnym przykładem podobnego przedsięwzięcia jest czterotomowy *Полный словарь диалектной языковой личности* – opracowany przez pracowników naukowych Uniwersytetu Tomskiego słownik idiolektu Wiery Wierszyninej, syberyjskiej starowierki (Иванцова 2006–2012). Wybór informatorki został podyktowany jej charakterystyką socjolingwistyczną – ponieważ przez całe życie mieszkała w tej samej miejscowości, W. Wierszynina reprezentowała możliwie typowy idiolekt dla danej społeczności (Самотик 2008: 103). Materiał dialektologiczny zawarty w słowniku, jako reprezentatywny dla większej grupy nosicieli gwary, może stanowić punkt odniesienia w badaniach innych idiolektów. W ten sposób wykorzystywany jest także *Диалектный словарь одной семьи (Пыталовский район Псковской области)*, opracowany przez łotewską lingwistkę Jelenę Korolową na materiale gwarowym pozyskanym od kilkorga osób – członków jednej rodziny, a więc idiolektów nawzajem się przenikających i pod wieloma względami zbliżonych (Королёва 2000). Słownik J. Korolowej stanowił punkt odniesienia w analizach idiolektów gwarowych, zarówno w jej własnych badaniach (Королёва 2004; 2007), jak i w publikacjach innych autorów (zob. m.in. Иванцова 2002: 19).

Analizy idiolektów ukazują język określonej społeczności w zbliżeniu, co stanowi cenne uzupełnienie charakterystyki na poziomie grupy. Ze względu na trudności z dostępnością materiału badawczego, np. w wypadku gwar w stanie zaniku, jedynie na podstawie jednego lub kilku idiolektów można dokonać rekonstrukcji danego systemu w celu jego opisu. Wykorzystanie słowników gwarowych każdego z opisanych w artykule typów jest ważnym elementem tych działań, czego dowodem są przytoczone przykłady. Jednak nawet w sytuacjach kontaktu językowego i społeczności językowych, w których występuje duże zróżnicowanie językowe, analiza idiolektalna musi iść w parze z badaniami języka grupy, a szczególność określonego idiolektu widoczna jest na tle pozostałych przedstawicieli danej społeczności językowej.

Bibliografia:

- Adomavičiute-Čekmonene Irena (2003), *К характеристике польско-литовского билингвизма поляков Йонавского района Литвы*, [w:] Anna Engelking, Romuald Huszcza (red.), *Pogranicza języków, pogranicza kultur*, Warszawa: Wydział Polonistyki UW, s. 139–148.
- Barlow Michael (2013), *Individual usage: a corpus-based study of idiolects*, pozyskane z: <http://michaelbarlow.com/barlowLAUD.pdf> [dostęp: 20.12.2014]
- de Saussure Ferdinand (1961), *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa: PIW.
- de Saussure Ferdinand (2004), *Szkice z językoznawstwa ogólnego*, Warszawa : Dialog.
- EGW (2005), *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, t.6, Warszawa: Agora.
- Głuszkowski Michał (2010), *Zachowane cechy dialektalne oraz wpływy polskie w rosyjskiej gwarze przedstawiciela starszego pokolenia staroobrzędowców regionu augustowskiego*, „Acta Baltico-Slavica”, 34/2010, s. 157-16.
- Głuszkowski Michał (2011), *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Głuszkowski Michał (2013), *Socjologia w badaniach dwujęzyczności*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Grek-Pabisowa Iryda, (1968), *Rosyjska gwara staroobrzędowców w województwach olsztyńskim i białostockim*, Wrocław: Ossolineum.
- Halliday Michael A.K. (1968 [1964]), *The users and uses of language*, [w:] Joshua A. Fishman (red.), *Readings in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton & Co, s. 139–169.
- Kuņicka Kristīne (2014), *Internal Differentiation of the Polish language spoken in Latgale: from an Idiolect to the Dialect*, „Альманах компаративистики“ 1/2014; 4(33), s. 128–141.
- Łukaszewicz Antoni B. (2012), *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*, Wrocław: Genealogiczne Rodzinne Archiwum Lewandowskich GRAL.
- Łukaszewicz Antoni B. (2014), *Słownik gwary Kujaw wschodnich, wyrazów dawniej używanych, porzekadeł i powiedzonek*, Włocławek-Kowal: Marfix.
- Maryniakowa Irena, (1976), *Imięstowy w rosyjskiej gwarze starowierców mieszkających w Polsce*, Wrocław: Ossolineum.

- Oskar Els (2000), *Idiolekt als Grundlage der variationsorientierten Linguistik*, „Sociolinguistica“ 14/2000. s. 37-41.
- Piotrowski Andrzej, Ziółkowski Marek (1976), *Zróźnicowanie językowe a struktura społeczna*. Warszawa: PWN.
- Polański Kazimierz (2003), Gwara, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Ossolineum, s. 232.
- POS (1967-), *Псковский областной словарь с историческими данными*, Ленинград (Санкт-Петербург): Издательство Ленинградского (Санкт-Петербургского) университета.
- SGS – Grek-Pabisowa Iryda, Maryniakowa Irena (1980), *Słownik gwary starowierców mieszkających w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SRNG (1965-), *Словарь русских народных говоров*, Москва-Петербург: Наука.
- Szmatka Jacek (2007), *Małe struktury społeczne. Wstęp do mikrosocjologii strukturalnej*. Warszawa: PWN.
- Weinreich Uriel (1968 [1954]), *Is a structural dialectology possible?*, [w:] Joshua A. Fishman (red.), *Readings in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton & Co, s. 305-319.
- Zielińska Anna, (1996), *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce*, Warszawa: SOW.
- Борисова В.М. (2006), *Проблема языковой личности автора как категория изучения художественного текста*, „Вестник Удмуртского Национального Университета. Филологические Науки”, №5(2), с. 185–190, pozyskano z http://vestnik.udsu.ru/2006/2006-05/vuu_06_05_26.pdf [dostęp 20.12.2014].
- Гжибовский Стефан, Глушковский Михал (2008), *Социолингвистическая ситуация старообрядцев в деревнях Габове Гронды и Бур*, [w:] Леонид Касаткин (ред.), *Русские старообрядцы. Язык. Литература. История*, Москва: РАН Институт Русского Языка им. В. В. Виноградова, с. 200–215.
- Глушковски Михал (2010a), *Вариативность языка польских старообрядцев как признак языкового сдвига*, [w:] Ирина Кюльмоя (ред.) *Humaniora: Lingua Russica. XIII. Развитие и вариативность языка в современном мире*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, с. 56-71.
- Глушковски Михал (2010b), *Функционирование старообрядческого говора в Польше на примере одного идиолекта – „Die Welt der Slaven”*, LV, с. 312-333

- Жумагулова Н.С. (2015), *Модель языковой личности Г.И. Богина в ее отношении к современности*, pozyskano z:
<http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/4246/model%27-yazykovoilichnosti.pdf> [dostęp 10.11.2015].
- Зайцев Данила (2015), *Повесть и житие Даниила Терентьевича Зайцева*, Москва: Альпина.
- Иванцова Екатерина (2002), *Феномен диалектной языковой личности*, Томск: Издательство Томского Университета, pozyskano z
<http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000151992> [dostęp 2.1.2015].
- Иванцова Екатерина (ред.), (2006–2012), *Полный словарь диалектной языковой личности*, Т. 1-4, Томск : Издательство Томского университета.
- Королёва Елена (2000), *Диалектный словарь одной семьи (Пыталовский район Псковской области)*. Ч. 1–2. Daugavpils: Saule.
- Королёва Елена (2004), *Сравнительные конструкции в идиолекте (на материале старообрядческого говора*, [w:] Касаткин Леонид, Касаткина Розалия, Ровнова Ольга, Юмсунова Тамара (ред.), *Материалы и исследования по русской диалектологии II (VIII)*, Москва: Наука, с. 211–231.
- Королёва Елена (2007), *Диалектная языковая личность*, „Filologija”, 12/2007, с. 103–109.
- Кусаинова А.М. (2009), *Языковая личность Герольда Бельгера*, „Вестник Челябинского государственного университета”, №30 (168). Филология. Искусствоведение. вып. 35. с. 118–122. pozyskano z: <http://www.lib.csu.ru/vch/168/019.pdf> [dostęp 10.11.2015].
- Нефедова Елена (2001), *Экспрессивный словарь диалектной личности*, Москва: Издательство МГУ.
- Нефедова Елена (2002), *Идиолект как источник диалектного варьирования*, [w:] Касаткин Леонид, Касаткина Розалия, Ровнова Ольга, Савинов Дмитрий (ред.), *Материалы и исследования по русской диалектологии I (VII)*, Москва: Наука, с. 251–262.
- Паликова Оксана, Нылванд Янели (2011), *Приметы русско-эстонского билингвизма в одном идиолекте*, referat na konferencji „Внутри- и межъязыковое взаимодействие” 2–4 listopada 2011 na Uniwersytecie w Tartu (Estonia).

- Ровнова Ольга (2013), *Способы освоения новой лексики в русских говорах старообрядцев Южной Америки*, referat na konferencji „Язык и культура староверов” 10–12 maja 2013 na Uniwersytecie w Tartu (Estonia).
- Ровнова Ольга (2014), *Лексический комментарий к современной старообрядческой рукописи из Южной Америки*, [w:] Dorota Paśko-Konecniak, Magdalena Ziółkowska-Mówka, Stefan Grzybowski, Michał Głuszkowski (red.), *Staroobrzędowcy za granicą II*, Toruń: Eikon, s. 111–126.
- Самотик Людмила (2008), *Полный словарь диалектной языковой личности*, „Вестник Томского государственного университета. Филология”, 2/2008, с. 102–108, pozyskane z: <http://cyberleninka.ru/article/n/polnyy-slovar-dialektnoy-yazykovoy-lichnosti-avt-sost-o-i-gordeeva-l-g-gyngazova-e-v-ivantsova-i-dr-pod-red-e-v-ivantsovoy-tomsk-izd-vo-tom-un-ta> [dostęp 11.01.2015].
- Сидоркевич Дарья (2012), *Ингерманландцы в Сибири: этническая идентичность в многоэтничном окружении*, [w:] Казанский Николай (ред.), „Acta Linguistica Petropolitana”, Т. VIII. Ч. 1. Fenno-Lapponica Petropolitana, Санкт-Петербург: Наука, с. 194–285.

Abstrakt:

Jedną z możliwych perspektyw w dialektologii jest ujęcie mikrosocjolingwistyczne polegające na badaniu języka małych grup społecznych, takich jak rodzina, niewielkie grupy rówieśnicze lub sąsiedzkie a nawet poszczególnych idiolektów. Zogniskowanie zainteresowania badacza na takich grupach lub jednostkach pozwala na przeprowadzenie pogłębionej analizy w oparciu o zróżnicowane źródła: nagrania, teksty pisane, a także słowniki, zarówno amatorskie – sporządzane przez samych informatorów, jak i ogólne. Słownik danej gwary może stanowić punkt odniesienia dla materiału zarejestrowanego u konkretnego informatora lub informatorów – nosicieli gwary. Natomiast amatorskie słowniki, podobnie jak inne teksty pisane stanowią materiał źródłowy dla badań idiolektów. W artykule omówiono najważniejsze kwestie teoretyczne oraz przedstawiono przykłady wykorzystania obydwu typów słowników w badaniach dialektologicznych i socjolingwistycznych wraz z uzasadnieniem ich przydatności. Podjęta będzie także kwestia celowości sporządzania przez badaczy słowników opartych o jeden idiolekt.

Using dialectal dictionaries in the study of idiolects

Abstract:

One of the possible approaches in dialectology is the microsocio-linguistic perspective, basing on the research on small social groups, such as family, small peer- or neighbourhood-groups and even separate idiolects. Focusing researcher's interest on such groups and individuals lets us to conduct in-depth analysis on the basis of differentiated sources: recordings, written texts, and dictionaries – the amateur ones, prepared by the informers themselves, as well as professional lexicographical publications. The dictionary of the given dialect may constitute the point of reference for the language material recorded from the informer of our interest or a group of them – the users of a dialect, whereas the amateur dictionaries may be used as the raw (source) material in the research on idiolects. The article discusses some theoretical issues and presents examples of using both types of dictionaries in the dialectological and sociolinguistic research and the explanation of their role. The question of dialectal dictionaries worked out for one idiolect was also described.